

Lampl Zsuzsanna

MUNKAERŐPIACI ÉS EGÉSZSÉGÜGYI HELYZET – A SZLOVÁKIAI MAGYAR IDENTITÁS ALAKULÁSÁNAK ÚJABB TÉNYEZŐI

Néhány hete felmérést készítettem Dél-Szlovákia nagy munkanélküliséggel sújtott területein élő magyarokkal. Alapiskolai pedagógusok elmondták, hogy amikor megkérdezik kis tanítványaiktól, mik lesznek, ha felnőnek, sokan azt válaszolják: podporás. „Podporás” – azaz munkanélküli segélyből élő, vagy még egyszerűbben: munkanélküli. Ez lenne hát a mi jövőnk, a szlovákiai magyarok jövője?

Mielőtt erre a kérdésre válaszolnék, felteszek egy másikat: beszélhetünk egyáltalán a „mi jövőnk”-ről? Biztosan nem, mert „mi” nem létezik. A szlovákiai magyarok nem alkotnak egyetlen homogén tömböt. Épp ellenkezőleg, nagyon sokszínű ez a népesség, s úgy gondolom, ha új alapokra akarjuk helyezni a róluk-rólunk szóló diskurzust, akkor végre figyelembe kell venni ezt a heterogenitást. Vagyis nincs szlovákiai magyarság, csak a szlovákiai magyarok különböző, bizonyos problémaköröket tekintve jobban, másokat tekintve kevésbé behatárolható csoportjai, típusai léteznek. Így például nincs egyetlen egységes szlovákiai magyar nemzeti identitás sem: beszélhetünk viszont szilárd, repedt és szlovák identitású magyarokról¹. A sokféleség hangsúlyozása nem mesterségesen konstruált, módszertani probléma, hanem valós tényező, amit mások megismerésekor, segítségtervezéskor, döntéshozatalnál ugyanúgy figyelembe kell venni, mint ahogy egy előadónak is disztingválnia kell, amikor különböző célcsoportokkal kommunikál.

Jelen mondandómban – nem mintha azonnal cáfolni akarnám a fentieket, hanem csupán az egyszerűség kedvéért – a „szlovákiai magyarok” megnevezést fogom használni. Célom, hogy az őket érintő legsúlyosabb problémakörökre hívjam fel a figyelmet, amelyek pedig a munkanélküliség és az egészségügyi helyzet.

Munkanélküliség

Visszatérve a bevezetőben feltett költői kérdéshez: a munkanélküliség nem jövő, hanem jelen, a szlovákiai magyarok tetemes csoportjának jelene.

Szlovákiában 2002 óta folyamatosan csökken a munkanélküliek aránya. A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatalának legfrissebb adatai szerint, 2005-ben 2004-hez képest 53 200-zal kevesebb munkanélküli volt, ami azt jelenti, hogy 16,2 százalékra csökkent a munkanélküliség, 2005 utolsó negyedévében pedig 15,3 százalékra. 2006 első negyedévében 11,4 százalékos munkanélküliséget mutattak ki. Ez a pozitív tendencia minden járásra, így a magyarlakta járásokra is jellemző, ugyanakkor ott, ahol az elmúlt időszakban nem jöttek létre meghatározó beruházások, illetve nem jelent meg a külföldi tőke, továbbra is magasabb a munkanélküliség. S a magyarlakta járások többsége épp ezen területek közé tartozik. A negatív munkanélküliségi statisztikát már hagyományosan vezető nagyrócei, rimaszombati, nagykürtösi, rozsnyói és tőketerebesi járások mellett azonban a lévai, losonci és kassa-vidéki járás munkanélküliségi rátája is jóval meghaladja az országos átlagot. Egyedül a szenci, dunaszerdahelyi, galántai és nyitrai járás mutat kedvezőbb képet (1. táblázat).

1. táblázat. A regisztrált munkanélküliek száma és aránya magyarlakta járásokban – 2006. április (A dőlt betűvel jelölt adatok az országos átlagnál alacsonyabb munkanélküliségű járásokra vonatkoznak)

Járás	Gazdaságilag aktív lakosság	Nyilvántartott munkanélküliek	Munkanélküliek aránya
<i>Szenc</i>	26 795	966	3,31
<i>Dunaszerdahely</i>	57 502	5 673	8,42
<i>Galánta</i>	46 401	3 525	6,75
<i>Komárom</i>	47 555	5 171	10,11
Léva	55 100	10 230	16,31
<i>Nyitra</i>	79 189	6 786	7,57
Érsekújvár	68 636	9 161	12,08
Vágsellye	26 209	3 506	12,34
Losonc	34 018	8 058	21,48
Nagyróce	20 526	6 5742	8,52
Rimaszombat	40 209	12 811	29,88
Nagykürtös	21 670	5 826	24,33
Kassa-vidék	47 674	11 097	21,65
Rozsnyó	29 430	7 660	24,19
Tőketerebes	46 669	12 447	24,58
Országos adatok	2 558 647	315 569	11,04

Forrás: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2006.

A legnagyobb gondot a tartósan munkanélküliek okozzák, vagyis azok a személyek, akiknek több mint egy éve nincs állásuk. Azért nehéz őket alkalmazni, mert nagy részük alapiskolai végzettséggel sem rendelkezik. Országos szinten csaknem minden második munkanélküli ebbe a kategóriába tartozik, de vannak járások, ahol a munkanélküliek tetemes részét épp ők alkotják. Újfont érvényes, hogy a magyaroktól a járások egy része is ezek közé tartozik.

Az elmondottak alapján azt gondolhatnánk, hogy a munkanélküliség inkább régióspecifikus, mint nemzetiség-specifikus probléma, de ez csak részben igaz. A magyarok elhelyezkedési esélyeit elsősorban befolyásoló tényező valóban az, hogy hol, melyik járásban élnek.²

Viszont ha megnézzük, hogy mennyire tudnak eleget tenni a munkaerő-piaci kívánalmaknak, akkor azt látjuk, hogy a legfontosabb mutatókban alulmaradnak a szlovákokkal szemben. Alacsonyabb az iskolai végzettségük – ehhez a rossz statisztikához a magyar ajkú romák is hozzájárulnak –, rosszabb a nyelvtudásuk.

Valamennyi hozzáférhető statisztika szerint az alapiskolai és az érettségit nem adó szaktanintézeti végzettség ma Szlovákiában abszolút munkanélküliségre predisztináló tényező. Sok szlovákiai magyar ezt a saját bőrén is megtapasztalta, ezért igyekeznek némelyek legalább utólag érettségi bizonyítványt szerezni. Valószínűleg ennek a keserű tapasztalatnak is köszönhető, hogy Szlovákiában az elmúlt tíz évben fellendült az iskolázottság iránti érdeklődés és igény. A Szociális és Munkaügyi Minisztérium kimutatása szerint csökkent az alapiskolai, szaktanintézeti, de még a szakközépiskolai végzettségűek aránya is, ugyanakkor nőtt a gimnáziumi érettségivel és egyetemi diplomával rendelkezők aránya. De mennyire nyilvánult meg ez a pozitív tendencia a szlovákiai magyarok körében?

László Béla szerint, aki ennek a témakörnek évtizedes szakértője, a szlovákiai magyar iskolázottság fejlődése nem követi az országos fejlődési tendenciákat. Ma Szlovákia területén a középiskolás korúak 62,84%-a tanul érettségivel végződő középiskolában, a magyar tannyelvű iskolák tanulói esetében ez az arány már csak 50,44% és a magyar nemzetiségű középiskolás tanulók esetében 58,62%-ot tesz ki. Tehát a szlovákiai magyarok között eleve magasabb az alapfokú és az érettségi nélküli szaktanintézeti végzettségűek aránya, mint a szlovákok között, ami már emiatt kedvezőtlenebb helyzetbe hozza a szlovákiai magyarokat a munkaerő-piacon. A további lecsapódás pedig abban mutatkozik, hogy mivel kevesebben érettségiznek, kevesebben jelentkezhettek egyetemre.

Mi a helyzet a nyelvtudással? Az országos munkaerő-piacra kilépve a magyar nyelvtudásból származó helyzeti előny az esetek többségében elvész, ahol viszont újabb hátrányok származhatnak. Egyrészt a nem megfelelő szlovák nyelvtudásból, ami nem törvényszerű velejárója annak, hogy valaki magyar középiskolát végzett, de azért összefügghet vele, ugyanakkor azoknak, akik a magyarországi főiskolák kihelyezett karain tanultak, gyakran áthidalhatatlan akadály, legalábbis kezdetben.

A másik hátrány a szlovákiai magyarok nem megfelelő idegen nyelv-tudásából származik. A *Mozaiik 2001* ifjúságkutatásból tudjuk, hogy a szlovákiai magyar 15–29 éves fiatalok körülbelül egyötöde tud jól írni angolul és németül, valamivel többen tudnak jól olvasni. Jól beszélni, tehát kommunikálni viszont angolul is, németül is csupán 15 százalékuk tud. Ezzel szemben az ugyanilyen korú szlovák fiatalok több mint fele jól ír, jól olvas, s 47 százalékuk jól beszél angolul. Nyelvtudás szempontjából tehát egyértelmű hátrányba kerülnek azok a magyar fiatalok, akik ki akarnak lépni az országos munkaerőpiacra.

A munkanélküliség nemcsak a jelen problémája. Vizsgálni kellene, hogyan hat a jövőképre, az értékrendre, ezzel együtt az identitásra, s az identitás fejlődése, illetve visszafejlődése, átalakulása révén a magyarok létszámának alakulására. A negatív hatások már jelentkeznek: a mindennapi megélhetésért való szakadatlan küzdelem háttérbe szorít minden olyan aktivitást, amely az identitás megőrzéséhez szükséges. Az alapiskola választásánál, amely bizonyítottan identitásépítő és -megőrző lépés, még inkább előtérbe kerülhet a „szlovák iskolával jobban érvényesül” mítosz. Persze lehet egy ellenkező irányú hatás is: akik a magyarországi munkaerőpiacban gondolkodnak, épp ezért is írathatják gyermeküket magyar iskolába, csak hogy épp a szociálisan lecsúszott rétegek nem tudják biztosítani gyermekeik iskolába utaztatását ott, ahol nincs magyar iskola. Mindehhez még hozzá kell tenni, hogy a képzettséggel ugyan növekszik az elhelyezkedési esély, ám ez nem mindig egyenlő a képzettségnek megfelelő elhelyezkedési eséllyel, s aki tanult és nem tud annak megfelelően elhelyezkedni, további deprivációt él át³. Ezt sokszor akaratlanul – de sok esetben tudatosan is – átviszi a gyermekeire, akik aztán inkább mennek Nyugatra „szolgálni”, minthogy továbbtanuljanak. Ezzel önmaguk elől zárják el a társadalmi felemelkedés felé vezető utat. Nem beszélve arról, hogy az ilyen stratégiák feltehetőleg inkább rombolják, mintsem építik a nemzeti identitást...

A képzettség tehát nem mindig jelent a képzettség fokának, a tanult szakmának megfelelő elhelyezkedési esélyt. De mindenképpen növeli az elhelyezkedés esélyét, ezért annak a szlovákiai magyarnak, aki aktív szerepet akar vállalni a munkaerőpiacra, tudatosítania kell, hogy iskolázottság, képzettség nélkül ez ma már nem megy. Makroszinten pedig munkahelyek teremtése, a mezőgazdasági termelés fellendítése, a helyi turizmus fejlesztése segíthetne az érintett régiók magyar lakosain, de nemcsak rajtuk, hanem a szlovákokon is.

Egészségügy

További kulcsfontosságú probléma a magyarok egészségi állapota. Bár „majd kiszűrja a szemünket” vagy úgy is mondhatnám, életbevágó kérdés a szó valós, nem pedig szimbolikus jelentésében, eddig még nem került be sem a politikai, sem a közéleti, sem a hazai tudományos diskurzusba. Miről is van szó?

Szlovákia magyarlakta járásai folyamatosan az ország azon járásai közé tartoznak, amelyekben a legmagasabb a civilizációs betegségekben, de különösen a daganatos betegségekben elhalálozottak részaránya. A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatalának 2000-es adatai is arról árulkodnak, hogy a magyarlakta járások többségében a férfiak daganatos megbetegedések okozta elhalálozása felülmúlja a 26 százalékos országos átlagot (3. táblázat)

3. táblázat. A 2000-ben rákban meghalt férfiak részaránya Szlovákia magyarlakta járásaiban

Terület	Férfi-lakosok száma	Összesen meghaltak	%
Szlovákia	2 626 061	7015	26
Dunaszerdahelyi járás	55 018	163	29
Galántai járás	46 287	128	27
Komáromi	52 626	192	36
Lévai	57 764	185	32
Nyitrai	78 965	240	30
Érsekújvári	72 487	233	32
Losonci	34 893	125	36
Rimaszombati	39 998	123	31
Nagykürtösi	22 549	77	34
Kassai	116 169	246	21
Kassa-vidéki	52 450	124	24
Terebesi	45 321	149	33

Forrás: Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike, ŠÚSR 2000.

A magyarlakta járások mortalitása persze nem azonos a magyarok mortalitásával, hiszen az elhalálozási statisztikákból nem derül ki az elhunytak nemzetisége. Így jelenlegi tudásunk szerint – a munkanélküliséghez hasonlóan – nem lehet biztos választ adni arra a kérdésre, hogy a magas elhalálozás regionális avagy nemzetiség-specifikus jelenség-e. Ugyanakkor ezek az adatok csak részben függnék össze a ma-

gyarok kedvezőtlenebb korstruktúrájával, ugyanis a 15 magyarlakta járás közül hétben nem a posztproduktív, hanem épp a produktív korú férfiak mortalitása haladja meg az országos átlagot. Hat járásban a produktív korú nők mortalitására is ugyanez érvényes. A már említett Mozaik 2001 című ifjúságkutatás adatai is elgondolkodtatók: a Dél-Szlovákiában élő magyar és szlovák fiatalok egészségkárosító és egészségvédő szokásainak összehasonlításából kiderül, hogy a magyarok kevésbé óvják az egészségüket. A legismertebb rizikófaktorokat tekintve: többet cigiznek, isznak, ugyanakkor kevesebbet sportolnak, mozognak, mint a szlovák fiatalok. Ez a terület még nincs igazából feltérképezve, pedig komoly kutatásra lenne szükség, hiszen köztudott, hogy mindenhol a szociálisan leszakadt területek lakói a legbetegebbek. S ha mindezt visszavetítem az eddig elmondottakra, s a mondásra, mely szerint „ép testben ép lélek” lakozik, szinte kikíváncsognak a következő kérdések: vajon mennyire tud ép lenni az a test, amely rendszeresen a munkaügyi hivatalba kirándul a szüleiével, amelyet hosszú távon rosszul táplálnak (bár ennek nem csupán anyagi okai vannak) stb. ? S megfordítva: milyen testet tud fenntartani az a lélek, amely kiskorától abban él, hogy „podporás” lesz, tudatosítja az alárendelt szerepet, apátiát, pesszimizmust lát maga körül? Van-e valamilyen erőforrása ennek a léleknek, amelyből táplálkozni tud? Mindez úgyszintén kihat a magyarok számának jövőbeli alakulására. S itt nem csupán az újfent előbukkanó munkanélküliségre, a kedvezőtlen elhalálozási statisztikákra gondolok, hanem a nemzeti identitás alakulására is: ilyen körülmények között meddig lehetséges, hogy megmaradjon fenntartásának pusztá igénye?

Befejezés

A 2001-es népszámlálás óta, amikor fehéren-feketén kiderült, hogy fogyott a szlovákiai magyarság, gyakran hangzik el a kérdés: miért? Úgy gondolom, hogy a természetes fogyáson (lásd: egészségügyi helyzet és következményei) és a 2001-es népszámlálásig nem igazán számottevő kivándorláson kívül, az asszimiláció az elsődleges ok. De miért adja fel valaki magyarságát és miért lesz szlovákká?

A jelenséget leggyakrabban kulturális tényezőkkel szokás magyarázni, ezek közül is elsősorban a magyar iskola, a magyar oktatás szerepével. Ezzel eddigi kutatásaimból kiindulva messzemenően egyetértek. Ugyanakkor észre kell venni azt is, hogy az identitásváltás nem egytényezős jelenség, s a mai – 2001-hez képest megváltozott, s egyre változó – körülmények közt ugyan nem szükséges a paradigmaváltás, de ki kell terjeszteni a magyarázó tényezők sorát. Ezért tartottam fontosnak, hogy a megszokástól eltérően ne a kultúráról és iskoláról beszéljek, hanem a munkaerő-piaci és egészségügyi helyzetről.

Jegyzetek

¹ Bővebben: Asszimilációs folyamatok – iskolaválasztás és anyanyelvhasználat. In Lampl Zsuzsanna: A saját útját járó gyermek. Madách-Posonium, 1999.

² Egy szenci magyar és egy rimaszombati magyar elhelyezkedési lehetőségei nagymértékben különböznek egymástól, még akkor is, ha a rimaszombati negatív statisztikát a nagyszámú roma népesség jelenléte is befolyásolja. Nyilvánvaló, hogy a szenci és a hozzá hasonló járások kedvezőbb munkaerő-piaci képe nagymértékben annak köszönhető, hogy a főváros vonzáskörzetébe tartoznak. Még a hetven kilométerre fekvő Nyitráról is rengetegen járnak Pozsonyba dolgozni.

³ Az elhelyezkedési esélyek szorosan összefüggnek a képzettséggel, s ez a tény a magyarokat is a továbbtanulásra kellene, hogy ösztönözze. Ugyanakkor elmondhatjuk, hogy akinek érettségije vagy diplomája van, gond nélkül talál munkát a szülőföldjét képező járásban? Nem minden esetben! Ugyanis a munkaerő-piaci helyzet jelenlegi állása szerint a munkaadó válogat. S ha teheti – márpedig sok esetben megteheti – iskolázottabb munkavállalót választ még olyan munkára is, amelyhez elegendő lenne az alacsonyabb képzettség. Az állások egy részét így túlképzett munkaerő tölti be (diplomás titkárnők, sofőrök, stb.), akik viszont nem a képzettségüknek, hanem a munkakörüknek megfelelő bérezést kapják. A munkaadó ily módon nagyon előnyösen jut hozzá a szakképzett munkaerőhöz. De miért egyezik ebbe bele a munkavállaló? Azért, mert a képzettséggel ugyan növekszik az elhelyezkedési esély, ám ez nem mindig egyenlő a képzettségnek megfelelő elhelyezkedési eséllyel. A munkavállaló, ha nem talál a képzettségének megfelelő munkát, akkor azzal kell beélnie, ami van, feltéve, hogy dolgozni akar, s otthonához közel akar dolgozni. Ez a kiszolgáltatottság különösen érvényes a magyarokra általában, hiszen a magyarlakta járásokban eleve kevés a felsőfokú képzettséget igénylő munkahely.